

**UNIVERSITATEA „NICOLAE TITULESCU”
FACULTATEA DE DREPT**

DREPTURILE INDIVIDUALE ȘI STATUL

- teză de doctorat -
Rezumat

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC
prof. univ. dr. Nicolae POPA

DOCTORAND
Violeta Dana VICȘOREANU (TITĂ)

BUCUREȘTI
2014

CUPRINS

Capitolul I Evoluția istorică a conceptelor de drepturi individuale și stat
1. Primele comunități umane
2. Apariția statului și dreptului
3. Raportul dintre individ și stat
- Grecia antică
- Roma antică
4. Evoluția conceptelor de stat și drepturi individuale până în secolul al XVIII-lea
Capitolul II Consacrarea drepturilor individuale în instrumente de protecție naționale și internaționale
1. Drepturile
2. Documente internaționale și regionale referitoare la drepturile omului – istorie și contemporaneitate
- La nivelul Europei
- La nivelul Americii
- La nivelul Africii
- În dreptul islamic
- În Asia de est și sud-est
3. Protecția drepturilor omului la nivel național
- Natura constituțională a drepturilor și libertăților fundamentale
- Jurisdicționalizarea drepturilor și libertăților fundamentale
- Organizarea unui contencios constituțional al drepturilor și libertăților fundamentale
- Consacrarea drepturilor individuale în dreptul pozitiv
<i>A. Drepturile de primă generație</i>
- A.1. Dreptul la viață
- A.2. Dreptul de a nu fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor degradante
Categorii de rele tratamente contrare art. 3 din Convenție
Tratamentul degradant
Tratamentul inuman
Pedepse degradante sau inumane
Tortura
- A.3. Dreptul la libertate și la siguranță (Libertatea individuală)
- A.4. Dreptul la un proces echitabil
- A.5. Dreptul la respectarea vieții private și de familie

<i>B. Drepturile de a doua generație</i>
- B.1. Dreptul de proprietate
- B.2. Libertatea de exprimare
- B.3. Dreptul la educație
- B.4. Dreptul la muncă și la protecția socială a muncii
- B.5. Dreptul de asociere
- B.6. Dreptul la alegeri libere
<i>C. Drepturile străinilor</i>
<i>D. Drepturile colective</i>
<i>E. Drepturile de a patra generație</i>
Capitolul III
Drepturile individuale și statul – provocări contemporane
Individ – societate – stat
Protecția juridică a drepturilor omului în contextul contemporan
Legiferarea drepturilor fundamentale
Drepturile individuale în contextul contemporan, înainte și după căderea regimurilor totalitare în Europa
- A. Statele totalitare și drepturile omului
- B. Drepturile omului în perioada contemporană
Concluzii
Bibliografie

DREPTURILE INDIVIDUALE ȘI STATUL

- rezumat -

Teza de doctorat intitulată „Drepturile individuale și statul” reprezintă o încercare de analiză a două concepte deosebit de importante din sfera juridică: drepturile fundamentale ale omului și statul, ca organism supraindividual, creat pentru a genera și a asigura fericirea oamenilor.

Lucrarea este structurată în trei capitole, fiecare din acestea reprezentând o cercetare a conceptelor mai sus amintite, din perspectivă istorică, a instituțiilor juridice și din perspectiva contemporaneității și a încercărilor la care acestea sunt supuse în contextul actual.

Primul capitol al tezei cuprinde analiza din perspectiva istorică a celor două concepte mai sus indicate – drepturile fundamentale ale omului și statul – identificându-se diversele perioade istorice, cu specificul fiecăreia în abordarea sferei juridice a individului și a statului, ca entitate supraindividuală.

Acest capitol este structurat, la rândul său, în patru părți, fiecare corespunzând unei etape istorice analizată.

Prima parte a Capitolului I conține analiza primelor comunități umane, care cunoșteau diverse organizări sociale (gintă, trib, frătrie), în cadrul cărora erau recunoscute și respectate diverse reguli, datini, obiceiuri.

Fenomenele naturale au atras și, deopotrivă, au făcut să se teamă pe primii oameni, astfel că aceștia au simțit nevoia să și le explice, iar această explicație s-a realizat prin credințele în anumite ființe supranaturale (sau o singură ființă, în cazul religiilor monoteiste), care sancționează și gratifică, după caz.

Totodată, alături de credințele religioase, s-au dezvoltat și cele referitoare la legătura existentă între membrii diferitelor comunități, primele astfel de legături fiind cele totemice, într-un strămoș comun. Dacă totemul – strămoșul – este un animal, acesta devine de neatins (tabu) pentru membrii comunității.

În această fază a dezvoltării sociale, drepturile fundamentale ale omului nu reprezentau o preocupare a comunității, apariția statului fiind cea care a determinat și dezvoltarea în această direcție.

În cea de-a doua parte a Capitolului I se analizează momentul apariției statului și dreptului, ideea centrală în ceea ce privește apariția celor două instituții fiind aceea că individul, simțindu-se slab și expus față de amenințările lumii exterioare, a căutat o formă de protecție, un conducător, o unire cu alți indivizi, o entitate mai sus de individ.

Apariția statului, în condițiile de mai sus, era absolut necesară, fundamentul puterii fiind supunerea în fața forței.

Pentru că forța nelimitată este brutală și arbitrară, s-a făcut simțită necesitatea limitării acesteia, pentru ca protectorul să nu devină un simplu stăpân de sclavi.

Protecția efectivă a individului nu este deplină decât atunci când statul are o putere limitată, când voința acestuia este impersonală, impasibilă și constantă. Pentru a se realiza acest deziderat a fost nevoie de apariția unor reguli de conduită menite să asigure libertatea individului, sfera sa juridică și să sancționeze orice atingere a acestora. Astfel, acesta este momentul apariției dreptului, ca ansamblu de legi edictate de stat, pentru a se asigura bunul mers al comerțului juridic din comunitate.

Chiar dacă, prin apariția legii, omul pierde o parte din libertatea sa, el câștigă în ceea ce privește securitatea vieții și a proprietății, pentru că existența unor reguli a căroră respectare este vegheată de stat este de preferat bunului plac și arbitrariului unui conducător.

Legile nu sunt imuabile și eterne, ci supuse transformărilor pe care modificările sociale, politice, demografice, economice le reclamă. Deasupra legii creată de om se află o altă lege, superioară prin puterea ei: această justiție superioară comandă legiuitorului și îl ghidează către idealul care trebuie atins în procesul legislativ.

Dreptul, ca ansamblu al legilor, este apanajul statului, pentru că acesta din urmă are puterea să impună regulile și să sancționeze nerespectarea acestora. Dar și statul are nevoie de o limitare a puterii sale și de o legitimitate, ambele realizându-se tot prin intermediul legii.

Istoric, statul și dreptul s-au născut în Orientul Antic, în Mesopotamia, unde, de altfel, s-a descoperit și cel mai vechi corp de legi – Codul lui Hammurabi. Egiptul antic a cunoscut, de asemenea, legi civile și penale, instanțe de judecată și forme de executare a hotărârilor.

În privința evreilor există, de asemenea, surse istorice care atestă faptul că aceștia cunoșteau reguli, căroră le atribuiau surse divine (cele 10 porunci transmise prin Moise poporului). Regulile juridice erau cuprinse în Talmud, care, după Vechiul Testament, reprezintă al doilea text fundamental iudaic.

În alte state ale lumii antice, India, Persia, China, existau, de asemenea, reguli impuse de stat, dar importanța legilor era redusă, oamenii preferând să trăiască după tradiții sau precepte religioase.

Partea a treia a primului capitol este dedicată analizei raportului dintre individ și stat, în perioada Greciei și Romei antice.

În spațiul grecesc, Sparta a cunoscut mai multe coduri de legi, acestea fiind, în realitate, modalități de trecere de la tradiții la norma scrisă. Statul spartan era deosebit de puternic, doar adunarea poporului fiind o concesie făcută principiilor democratice, în rest statul impunându-și autoritar voința prin intermediul diferitelor legi.

Se pare că statul spartan a reprezentat modelul folosit de Platon pentru utopia sa.

După Licurg și Dracon, un alt legiuitor celebru a fost Solon, ale cărui reforme au contribuit la dezvoltarea vieții economice și politice, fiind primul care a dispus ca legile să fie scrise pe diferite suporturi pentru a putea fi citite și

cunoscute de toți cetățenii. Cinci secole după moartea acestuia, la Atena încă se respectau legile lui Solon.

Platon a fost unul din gânditorii majori ai Greciei antice, alături de Aristotel, care i-a dezvoltat ideile legate de stat și drept, identificând, totodată, existența deasupra dreptului a altui drept imuabil și etern, neschimbător și căruia chiar zeii i se supun, adică dreptul natural.

În ceea ce privește individul, Platon nu a susținut direct existența drepturilor fundamentale ale omului și necesitatea ca acestea să fie recunoscute de stat.

Aristotel statuează că numai bărbații au drepturi depline, femeile și copiii nefiind egali cu aceștia, iar sclavii sunt simple unelte sau bunuri însuflețite.

Totuși, contribuția lui Aristotel este majoră în domeniul echității, care trebuie să stea la baza diferitelor legi, prin prisma cărora grecii sunt superiori barbarilor. De asemenea, Aristotel realizează o distincție între dreptatea distributivă și cea retributivă.

În Roma antică, Legea celor XII Table a constituit momentul delimitării dreptului divin, nescris, de dreptul oamenilor, scris și care acordă personalității umane o importanță mai mare, necunoscută până la acel moment.

Datorită întinderii Imperiului Roman, ingerința statului în sfera juridică a individului a fost mult diluată, iar dreptul a evoluat spre unul creat de jurisconșulți, având omul în centrul preocupărilor.

Cicero stabilește că binele cetățenilor vine de la stat, căruia aceștia trebuie să i se supună, în virtutea legii naturale, care este de două feluri: un drept natural al tuturor ființelor și unul al oamenilor – ființe dotate cu rațiune. Această rațiune umană, ca parte a Rațiunii universale, este cea care conduce și emite reguli pentru toți oamenii.

În ceea ce privește statul, Cicero consideră că apariția acestuia este rezultatul instinctului de sociabilitate al oamenilor, care simt nevoia să fie împreună. La baza organizării statului și a oricărei legi edictată de acesta se află dreptul natural, care reprezintă izvorul principiilor generale care au dus la recunoașterea drepturilor individuale.

Un alt jurist roman important a fost Ulpian, care ne-a lăsat și o definiție a dreptului natural – *quod natura omnia docit* – făcând și importante și necesare distincții în ceea ce privește *jus gentium*, *jus civile* și *jus naturae*.

Ulterior prăbușirii Imperiului roman, recuperarea operei legislative realizată sub autoritatea acestuia a revenit lui Iustinian, împărat al Imperiului roman de răsărit, care realizează o codificare a legislației anterioare, veritabilă culegere de drept civil, în patru părți: Digestele, Institutele, Codul și Novelele.

Cea de-a patra parte a primului capitol este dedicată studiului evoluției conceptelor de stat și de drepturi individuale după prăbușirea Imperiului roman și până în secolul al XVIII-lea.

Această perioadă a cunoscut diferite stadii, unele profund religioase, iar altele pozitive, propice dezvoltării individualității umane.

Creștinismul a fost cel care a statuat o altă sursă a dreptului decât legea edictată de stat, considerând că omul, natura sa, constituie sursa dreptului. Totuși, după ce Biserica a dobândit o putere cvasiabsolută ideea drepturilor individuale a pălit, sursa dreptului fiind considerată a se regăsi în Dumnezeu, astfel că statul devine nelimitat, asemenea lui Dumnezeu.

Există în această perioadă o pleiadă de gânditori străluciți, începând cu Sf. Augustin și continuând cu Sf. Toma din Aquino și William Occam sau John Duns Scot, care evidențiază existența unei legi eterne – rațiunea divină – care guvernează lumea.

Statul, pentru Sf. Toma, este un produs natural, al cărui scop îl constituie binele comun și siguranța oamenilor, fără a valoriza însă drepturile individuale.

După secolul XV, în urma numeroaselor lupte, statul și-a cucerit independența față de Biserică, realizându-se o delimitare a celor două autorități, civilă și ecleziastică, asupra oamenilor. După acest moment se realizează și recunoașterea drepturilor individuale cu pregnanță și a sursei jusnaturaliste a acestora, omul devenind centrul societății civile.

În perioada Renașterii se recunoaște că omul este sursa puterii statului, iar legile sunt create pentru apărarea fiecărui individ.

Un lung șir de gânditori, începând cu Jean Bodin și continuând cu Hugo Grotius și Samuel Pufendorf dau naștere unor concepții despre dreptul natural și despre importanța individului, ale cărui drepturi fundamentale trebuie protejate de către stat.

Ulterior acestora, Thomas Hobbes și John Locke continuă ideilor legate de dreptul natural și drepturile fundamentale ale omului, formulând concepții legate de apariția statului și rolul acestuia în raport cu individul uman.

Ideile celor doi filosofi au fost adoptate de Revoluția franceză, care le-a consacrat în „Declarația drepturilor omului și cetățeanului”, care afirmă că scopul oricărei asocieri politice este apărarea drepturilor naturale ale omului.

În aria franceză de gândire, Montesquieu și Jean-Jacques Rousseau au fost cei care au preluat și dezvoltat ideile jusnaturaliste și ale existenței drepturilor fundamentale ale omului, statuând că fiecare popor are legi proprii, izvorâte din specificul său, iar societatea organizată în stat trebuie să apere drepturile și proprietatea fiecărei persoane.

Ceea ce s-a mai obținut în această perioadă a fost recunoașterea libertății persoanei, orice convenție prin care s-ar stabili o renunțare sau o limitare a acesteia fiind nulă absolut. De asemenea, s-a consacrat principiul egalității între oameni, drepturile acestora fiind protejate de către stat fără discriminare, aceste idei fiind preluate de doctrinele moderne ale protecției drepturilor fundamentale ale omului.

Al doilea capitol al tezei analizează modul concret de consacrare a drepturilor individuale prin instrumente de protecție naționale și internaționale,

ocupându-se, totodată, și de fiecare generație a drepturilor fundamentale ale omului.

Acest capitol are trei părți, fiecare referindu-se la diferite aspecte ale drepturilor individuale, subsumate acestei secțiuni a tezei.

Prima parte a celui de-al doilea capitol reprezintă o analiză a conceptului de „drepturi”, din mai multe perspective.

Astfel, se constată că analiza drepturilor nu poate fi completă decât dacă se pornește de la analiza altor concepte, cum ar fi libertatea, egalitatea sau individualitatea, analiza vizând aspecte legate de mediul economic, politic, social sau filosofic.

Drepturile, din punct de vedere juridic, reprezintă rezultatul relațiilor între oameni, protecția acestora neputându-se realiza decât prin coerciție statală.

Pentru a putea să existe și să fie exercitate, drepturile trebuie să se raporteze la o anumită autoritate, care poate chiar să le limiteze. Într-o primă generație de drepturi se regăsesc cele privitoare la sfera juridică a individului, inviolabilă, acestea fiind văzute în doctrină ca libertăți fundamentale.

Limita acestora o reprezintă libertatea celuilalt individ, exercițiul lor fiind stabilit prin lege.

Limitarea exercițiului unui drept poate fi nu numai de natură juridică, ci și morală sau politică, dar, la rândul său, limitarea juridică trebuie să cunoască anumite delimitări pentru a nu deveni arbitrară și, mai ales, să nu provină decât de la stat.

Diferitele sisteme de drept conțin norme juridice care impun limitări ale exercițiului drepturilor fundamentale, fie în anumite situații, fie pentru a preîntâmpina posibile abuzuri ale statului asupra individului.

O foarte importantă caracteristică a drepturilor este că titularul acestora nu poate fi decât o ființă umană, chiar fără capacitate de exercițiu. Se recunoaște că o ființă umană fără o astfel de capacitate este titularul unor drepturi fundamentale în virtutea calității sale de om, posesor al demnității umane și aparținând umanității.

Cea de-a doua parte a capitolului al doilea al tezei se axează pe prezentarea și analiza documentelor și instrumentelor internaționale și regionale de protecție a drepturilor omului.

În debutul analizei acestor documente se realizează prezentarea din perspectivă istorică, de la Magna Charta Libertatum și până în secolul XX.

Cele mai importante instrumente de protecție a drepturilor omului au apărut după al Doilea Război Mondial, pe fondul dorinței generale de a nu se repeta crimele și celelalte atrocități ale regimurilor de extremă dreapta din Europa.

Actele internaționale referitoare la protecția drepturilor fundamentale ale omului au fost adoptate începând cu anul 1945 (Carta Organizației Națiunilor Unite) și până în zilele noastre (exemplu Tratatul de la Lisabona din 2007).

În toată această perioadă, multitudinea acestor documente adoptate reliefează dorința statelor de a proteja drepturile individuale, sub toate aspectele acestora, fiind astfel consacrate drepturi din cele mai diverse, în diferite generații și la diferite niveluri.

După enumerarea acestor instrumente, se trece la analiza concretă a celor mai importante din aceste documente, aducându-se în atenție anul adoptării, situația istorică din acea perioadă și principalele dispoziții în ceea ce privește consacrarea și protecția drepturilor individuale.

În linia consacrată a analizei se continuă cu prezentarea la nivelul fiecărui continent a diferitelor instrumente de protecție a drepturilor individuale, indicându-se specificul documentului și contextul istoric în care a fost adoptat.

Partea a treia a Capitolului II cuprinde analiza protecției drepturilor omului la nivel național în România, cuprinzând referiri și interpretări concrete ale sistemului de drept național din perspectiva drepturilor individuale.

Cel mai important act juridic al sistemului de drept îl reprezintă Constituția, prin intermediul căreia (art. 20) s-a realizat corelarea legislației interne cu cea internațională în ceea ce privește drepturile omului.

Totodată, această dispoziție constituțională permite Curții Constituționale să constate neconstituționalitatea oricărei norme juridice în situația în care aceasta încalcă prevederile articolului mai sus indicat.

În aceeași direcție se înscrie și alin. 2 al art. 20 din Constituție, care consacră preeminența reglementărilor internaționale în materia drepturilor individuale, în situația în care o normă internă s-ar afla în dezacord cu cea internațională.

Constituția conține norme de drept care consacră drepturile fundamentale ale omului, în Capitolul II. Aceste drepturi și libertăți sunt aceleași din documentele internaționale de protecție, astfel legea fundamentală a sistemului nostru de drept realizând acordul cu instrumentele de protecție internaționale în materie.

Pentru respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, legiuitorul a creat mecanisme și instituții cu rol de control: Avocatul Poporului și Curtea Constituțională. De asemenea, în aceeași direcție, potrivit normelor juridice care le reglementează activitatea, acționează și Parlamentul, Președintele României și instanțele de judecată.

Controlul constituționalității legilor, prin prisma drepturilor individuale, se realizează în temeiul dispozițiilor legale care reglementează activitatea Curții Constituționale, existând atât norme de drept material, cât și de drept procesual în acest domeniu. De asemenea, Avocatul Poporului are atribuții în ceea ce privește apărarea drepturilor și libertăților fundamentale, dar și în privința identificării și combaterii actelor de încălcare a acestora.

Atribuțiile Avocatului Poporului se plasează în cadrul raportului dintre individ și autoritățile administrației publice, contribuind la apărarea drepturilor individuale în raporturile cetățeanului cu autoritățile statale, putând realiza sesizări cu privire la neconstituționalitatea normelor juridice, introduce acțiuni la

instanța de contencios administrativ sau formula petiții la diferite organe ale statului, în legătură cu apărarea drepturilor individuale.

Consacrarea drepturilor individuale în dreptul pozitiv s-a realizat ca urmare a unui proces care a avut drept izvor declarațiile franceză și americană din secolul XVIII, ambele impregnate de ideologia dreptului natural.

Drepturile individuale pot fi clasificate folosindu-se mai multe criterii, cel mai adesea utilizându-se criteriul temporal, astfel că se vorbește despre diferite generații de drepturi, în funcție de momentul consacrării acestora. Acest criteriu nu exclude însă și alte criterii, cum ar fi aria de cuprindere, destinatar, conținut ș.a.

Drepturile de primă generație sunt primele care s-au impus în perioada luptei împotriva absolutismului monarhic și constituie un nucleu dur, constituind, totodată, patrimoniul comun al statelor care au aderat la CEDO.

Aceste drepturi sunt atât cele politice, cât și cele civile, acestea din urmă având ca scop garantarea integrității fizice și morale. Acestea sunt: dreptul la viață, la libertate și inviolabilitatea persoanei, dreptul de a nu fi supus la tortură, de a nu fi ținut în sclavie, de a nu fi arestat, reținut sau expulzat în mod arbitrar, de a fi informat asupra motivelor arestării, de a fi judecat într-un termen rezonabil, dreptul la apărare, la recurs, dreptul la egală ocrotire din partea legii, egalitatea în drepturi între bărbat și femeie, dreptul la cetățenie, dreptul la viață privată, la succesiune ș.a.

Drepturile politice au ca scop reglementarea modului de participare la viața socială, printre acestea regăsindu-se libertatea gândirii, conștiinței și religiei, dreptul la întrunire pașnică, la libera circulație, dreptul de a alege și de a fi ales, accesul la informații, libertatea de expresie ș.a.

Analiza drepturilor fundamentale se realizează pe generații, cu trimiteri atât la instrumentele internaționale de protecție, cât și la dispozițiile dreptului intern.

Cel mai important drept, făcând parte din categoria inviolabilităților, este dreptul la viață, fiind considerat dreptul suprem al ființei umane, cel mai natural drept al omului.

Analiza sa implică atât modul concret în care este consacrat în diferitele instrumente de protecție internaționale, în legislația internă specifică diferitelor ramuri de drept, dar și în jurisprudența CEDO. În privința acestui drept se indică inclusiv diferite soluții în legătură cu sfârșitul vieții, legate de controversele privind euthanasia sau moartea asistată.

Totodată, sunt prezentate și diferite situații legale de limitare a dreptului la viață, cum ar fi executarea unei sentințe a unui tribunal, specifică sistemelor de drept care mai cuprind pedeapsa cu moartea. Alte limitări ale dreptului la viață le reprezintă legitima apărare sau reprimarea unor tulburări violente sau insurecții, situații în care recursul la forță trebuie să fie absolut necesar, iar recurgerea la acesta să fie făcută numai după ce toate celelalte mijloace au fost epuizate.

Analiza continuă cu diferitele drepturi de primă generație, în privința tuturor fiind aplicată aceeași schemă: consacrară prin instrumente internaționale de protecție, consacrară în dreptul național, jurisprudența CEDO în privința încălcărilor acestor drepturi, situații în care încălcarea este permisă de lege.

În ceea ce privește drepturile de a doua generație, cel mai important dintre acestea este dreptul de proprietate, care este unul natural, sacru și inviolabil și care nu poate suferi decât limitările legale.

Și pentru acest drept sunt indicate instrumentele internaționale de protecție, cele naționale, jurisprudența CEDO în materie și situațiile când se permit atingeri. Această din urmă situație este cea a exproprierii, care reprezintă situația trecerii silite în proprietatea statului a terenurilor și construcțiilor pentru cauze de utilitate publică. Dar această priveră de proprietate trebuie să fie necesară pentru o cauză de utilitate publică, iar despăgubirea să fie proporțională cu valoarea bunului.

Toate celelalte drepturi de a doua generație (libertatea de exprimare, dreptul la educație, dreptul la muncă și la protecția socială a muncii, dreptul de asociere și dreptul la alegeri libere) sunt supuse analizei, indicându-se și pentru acestea instrumentele internaționale de protecție, legislația internă care le reglementează, practica CEDO și posibilitățile legale de limitare a acestora.

Un element important supus analizei îl constituie drepturile străinilor, care, odată cu anticul *jus gentium*, și-au căpătat posibilitatea de a beneficia de instrumente concrete de protecție în afara statului de origine.

Totuși, drepturile străinilor pe teritoriul altui stat nu beneficiază de tot atâtea garanții câte au cetățenii aceluși stat, dar statul este obligat să nu aducă atingeri drepturilor individuale ale acestora.

Deosebit de important este aspectul legat de situația în care un străin este în pericol de a fi retrimis în teritoriul de origine, iar această măsură să fie de natură a-i încălca unul din drepturile fundamentale, pentru a beneficia de dreptul de a nu fi supus la tratamente inumane și degradante și dreptul la respectarea vieții private și de familie.

Drepturile colective sunt acele drepturi care nu sunt ale individului, ci ale unor colectivități care le pot exercita. Dintre aceste drepturi colective putem aminti dreptul la pace, la un mediu sănătos, dreptul popoarelor la autodeterminare ș.a.

Exercitarea acestor drepturi poate implica o limitare a drepturilor din prima generație, ajungându-se astfel la o discriminare pozitivă în favoarea titularilor drepturilor colective.

Apariția drepturilor colective se datorează doctrinei bunurilor publice, față de care se consideră că odată distribuit, va putea fi folosit de orice membru al comunității, în scopul dobândirii fericirii de către fiecare.

Din perspectiva drepturilor fundamentale, este evident că titularul acestora nu poate fi decât individul uman, dar este de acceptat că o comunitate

poate fi titularul unui anumit drept, fără ca aceasta să poată revendica drepturi fundamentale în numele membrilor săi.

Este, de asemenea recunoscut faptul că o comunitate poate revendica drepturi în contradictoriu cu o altă comunitate sau cu un individ anume, în scopul asigurării dezvoltării comunitare și a fericirii indivizilor care o compun.

De asemenea, în revendicarea și exercitarea anumitor drepturi colective (cum ar fi dreptul la un mediu sănătos) unele drepturi fundamentale (cum ar fi cel de proprietate sau la muncă) să cunoască atingeri sau limitări, fiind nevoie să se pună în balanță exercitarea dreptului colectiv și a celui individual.

Existența drepturilor colective nu este unanim admisă, pe de o parte datorită noutății acestora, iar pe de altă parte pentru că recunoașterea și exercitarea lor sunt văzute ca aducând atingeri drepturilor individuale sau chiar drepturilor unei anumite comunități.

Având în vedere că drepturile colective nu au un beneficiar bine definit, s-a afirmat că nu ar reprezenta veritabile drepturi, aceeași afirmație fiind susținută și pentru că acestea nu au un obiect care să le dea conținut, nu au o opozabilitate care să permită titularului să le valorifice în fața unei instanțe de judecată și nici nu cunosc o sancțiune organizată în cazul unor atingeri. Nu în ultimul rând, nu este stabilit cu precizie cine le poate invoca și nici care este instituția statului care le poate da efectivitate.

Pericolul care poate apărea în legătură cu aceste drepturi colective este că orice regim totalitar poate să le folosească pentru activități opresive la adresa individului, despre care se poate afirma că trebuie să se subordoneze unor interese generale, ale colectivității.

Un drept colectiv deosebit de clamat este cel al minorităților, dar, analizându-l se constată că, în realitate, avem de-a face cu drepturi individuale. Dar scopul utilizării sintagmei de drepturi ale minorităților în constituie constituirea unei anumite personalități juridice a minorității în cadrul unui stat și pe plat internațional. La nivel internațional, nu se recunoaște unei minorități calitatea de titular al dreptului la autodeterminare, deoarece nu are calitatea de subiect de drept nici în dreptul intern și nici în cel internațional.

România a respins în mod constant concepția drepturilor colective, așa cum documentele fundamentale ale Uniunii Europene o resping, astfel poziția țării noastre având un fundament deosebit de puternic.

Cea de-a patra generație de drepturi începe să se impună, pe fondul cercetărilor științifice, ale ingineriei genetice, în ceea ce privește eforturile umane de corectare sau reducere a anumitor „greșeli ale naturii” în legătură cu corpul uman.

Această ultimă generație de drepturi are ca scop protecția corpului uman în contextul dezvoltării științei geneticii. O măsură deosebit de energică în această direcție o constituie interzicerea clonării umane și a manipulării genetice.

Deoarece atât drepturile individuale, cât și bioetica au ca obiect de referință persoana umană, trebuie să se dea o deosebită importanță necesității apărării vieții, integrității, onoarei și intimității persoanei.

În țara noastră există numeroase norme juridice în materia bioeticii, atât în legi speciale, cât și în Codul civil, dar dezvoltarea științei va solicita alte reglementări menite să intervină în materia apărării celor mai valoroase prerogative ale ființei umane.

Cel de-al treilea capitol al lucrării se referă la situația contemporană a drepturilor individuale și cuprinde patru părți.

Prima parte a acestui capitol se referă la relația stabilită între individ, societate și stat.

Omul trebuie să trăiască în colectivitate, între fiecare individ component al acesteia și ceilalți existând diferite legături. Cea mai vizibilă dintre acestea o constituie limba, deoarece este modul concret de comunicare și de schimb de idei.

Nou născutul va lega relații cu fiecare membru al comunității din care face parte prin intermediul unor reguli impuse, fără ca individualitatea să fie anihilată. Oamenii care compun o colectivitate stabilesc și regulile de funcționare a acesteia, pentru că o societate este un sistem format din interacțiuni.

Societatea este suma unor sisteme individuale, care constituie prin interacțiune alte sisteme colective (de exemplu familia), reprezentând tot componente ale societății. În interiorul acesteia este nevoie de reguli care să o organizeze, viața acesteia fiind independentă de viața fiecărui individ component.

Pentru a forma o comunitate, indivizii trebuie să aibă ceva în comun, să aibă anumite asemănări și un scop comun, scop care în spațiul creștin îl reprezintă Hristos și Biserica Sa. La acest moment conceptul de persoană umană se subsumează conceptului creștin care stă la baza demnității umane, așa cum este proclamată de Declarația universală a drepturilor omului, la art. 1.

Sub diferite impulsuri, cum ar fi cel economic, comunitatea umană s-a transformat în națiune – o treaptă superioară a dezvoltării – care presupune o comunitate de limbă, în primul rând, alături de teritoriu, cultură națională și conștiință națională.

Pentru ca națiunea să dea naștere unui stat este nevoie și de factori politic și ideologic, iar statul național odată creat va avea misiunea de desăvârșire a națiunii.

Între puterea politică și sistemul de drept există o relație puternică, dreptul constituind dintotdeauna un instrument de conservare a puterii, atunci când sistemul totemic și de tabuuri și religia au devenit desuete.

Dacă în perioade istorice anterioare dreptul oferea protecție unei minorități, în raport cu majoritatea populației, la ora actuală dreptul oferă protecție majorității, prin recunoașterea drepturilor individuale.

Statul și dreptul s-au aflat și se află într-o strânsă legătură, ambele având o puternică înrâurire asupra individului. Statul și dreptul se află în diferite relații date de regimul politic – democratic sau totalitar – astfel că individului îi sunt recunoscute sau nu drepturile fundamentale.

Statul de drept se organizează numai în condițiile separației puterilor, situație care va conduce la subordonarea puterii față de drept, structurarea piramidală a acestuia și difuzarea într-un număr cât mai mare de organisme, garantarea drepturilor și libertăților individuale, participarea cetățenilor la exercitarea puterii. Nu în ultimul rând, mai ales în statele post-totalitare, este necesar ca societatea civilă să devină mai puternică, iar controlul constituțional să fie real și efectiv, nu doar declarativ.

Oamenii au resimțit nevoia protecției și a apropierii unii față de ceilalți, pentru acest lucru aceștia încheind un contract având ca scop punerea în operă a dreptului natural. La baza statului trebuie să stea legea și consacrară drepturilor individuale, statul fiind o forță care trebuie pusă în serviciul dreptului pentru a fi legitimă.

Dar pentru a-și atinge scopul pentru care a fost creat, statul trebuie să impună populației norme imperative care trebuie respectate, indivizii fiind nevoie să conștientizeze necesitatea respectării acestor norme și să nu fie nevoie să se apeleze la forța de constrângere.

Oamenii nu au trăit niciodată izolați, ci împreună, numai astfel realizându-se posibilitatea de a se apăra de agresiuni, structurându-se militar pentru a-și apăra familia sau comunitatea. Aceste structuri pot fi mai mici sau mai mari, în funcție de context, ajungându-se astfel la situația în care mulțimea este în serviciul fiecăruia, deoarece există o voință și o judecată comune, care dirijează oamenii în timpul conflictului.

După formarea statului, o altă etapă a dezvoltării acestuia a constituit-o trecerea la statul de drept, cu privire la care există mai multe teorii în doctrină: fie că statul de drept reprezintă un stat care acționează prin intermediul dreptului, fie ca un stat care este supus dreptului ori ca un stat care comportă anumite atribute intrinseci.

Potrivit doctrinei Rechtsstaat-ului, un stat de drept este elementul cel mai important pentru un regim democratic, guvernele trebuind să accepte constrângerea operată chiar de propria putere, fără a putea încălca legile și constituția.

Garantarea libertății nu se realizează doar în contextul existenței statului de drept, ci este nevoie și de existența democrației pentru ca libertatea individuală să fie deplină. Statul de drept este compatibil cu orice formă a democrației, căreia îi oferă stabilitate, democrația oferind statului de drept legitimitatea de care are nevoie.

Există o deosebire importantă între stat și patrie, iar în situația în care se decretează că aceasta din urmă este în primejdie, nu mai există nicio garanție a apărării drepturilor individuale și se instituie starea de asediu.

Statul încorporează patria, dar nu îi epuizează singur conținutul, deoarece patria este eternă, aflându-se deasupra contingentului, neputând comite greșeli. Statul se schimbă în funcție de regimul politic, putând comite chiar crime.

În ceea ce privește relația statului cu dreptul, primul este cel care conferă autoritate regulilor destinate să determine conduita, întreaga ordine juridică fiind creația statului. Dar ordinea juridică leagă și statul, care trebuie să i se conformeze. Chiar dacă statul ar putea abroga o anumită normă juridică, are obligația de a edicta o alta, care va continua să îl limiteze.

Existența statului de drept este strâns legată de dreptul pe care îl creează și apoi i se supune, ordinea de constrângere având doar în această situație legitimitate și eficiență.

Cuvântul „drept” are mai multe semnificații, una din acestea fiind cea de posibilitate sau prerogativă izvorâtă din lege și în temeiul căreia titularul dreptului poate să aibă o anumită conduită sau poate cere ajutorul statului în cazul în care dreptul îi este nesocotit.

În doctrină au existat mai multe teorii care au încercat să explice temeiul pentru care cineva poate avea o anumită conduită, o astfel de teorie fiind cea a dreptului natural, care, la rândul său, stă la baza drepturilor fundamentale ale omului.

Fiecărui om trebuie să i se recunoască și să i se apere drepturilor fundamentale cu care a fost înzestrat în virtutea conștiinței și rațiunii pe care le posedă.

Conceptul de drepturi ale omului poate fi analizat numai în relație cu autoritatea politică, deoarece aceste drepturi sunt prerogative de care omul dispune numai în raport cu statul, ca autoritate. Limitarea acestora se poate face doar în temeiul legii și în condiții date.

Un aspect important al analizei îl constituie situația în care indivizii se pot revolta împotriva statului, stabilindu-se că o astfel de revoltă este posibilă în cazul unui stat tiranic sau totalitar, situație în care statul devine dușmanul națiunii, revolta fiind legitimă. De-a lungul istoriei se cunosc situații concrete în care indivizii s-au răsculat și au ucis conducătorii, acest lucru simbolizând suprimarea răului, tiranicidul fiind văzut ca singura posibilitate de a pune capăt despotismului absolut.

Constituția franceză de la 1793 proclama că insurecția este cea mai sfântă dintre datoriile cetățeanului în cazul statului care nu mai respecta dreptul sau când bazele sale spirituale s-au corupt. În zilele noastre, dacă autoritatea politică deturneză statul de la scopurile sale și reinstaurarea statului de drept nu mai este posibilă altfel, dreptul poporului la insurecție devine legitim, iar acesta poate recăpăta puterea doar pentru a o transmite unei noi puteri care să o conserve și să o administreze.

Garantarea dreptului la insurecție de către stat reprezintă o garanție că acel stat nu se va comporta în mod absolut și totalitar, ci va respecta drepturile

individuale și va adopta măsuri care să mulțumească marea majoritate a indivizilor.

Doctrina drepturilor omului s-a dezvoltat având la bază filosofia secolului XVII, liberă de controlul teologic, Hobbes fiind primul care a folosit această sintagmă în lucrarea sa Leviathanul, în legătură directă cu dreptul natural.

Impregnate de aceste idei, declarațiile americană și franceză ale secolului XVIII au constituit puncte de plecare pentru filosofia modernă a drepturilor individuale.

Totuși, ideologia drepturilor individuale a avut și destui adversari, care au negat conținutul acestora, pronunțându-se împotriva lor cu vehemență. Astfel, putem aminti pe Fichte sau Marx.

Cele două declarații au avut destui prozeliți, cu toată ostilitatea altor doctrinari, în zilele noastre operând mai multe aduceri la zi a conținutului declarațiilor, prin diversele declarații sau convenții care constituie instrumentele contemporane ale protecției drepturilor fundamentale ale omului.

În epoca noastră, fiecare legiuitor dintr-un stat de drept plasează în centrul preocupărilor sale drepturile fundamentale ale individului și respectul legii naturale.

Statul nu poate crea un drept arbitrar, care să nu țină seama de drepturile individuale, dar și cetățenii sunt obligați să se supună legii, mai ales ca manifestare a respectului față de solidaritatea socială.

Această idee a solidarității sociale se regăsește în scrierile doctinarilor începând cu Hugo Grotius și terminând cu instrumentele contemporane de protecție a drepturilor individuale.

Chiar de la naștere, în virtutea calității de om, fiecare individ are anumite drepturi, pe care statul și ceilalți oameni trebuie să le respecte. Dar aceste drepturi fundamentale trebuie respectate și în relațiile între state, rădăcinile acestei concepții găsindu-se la Aristotel despre dreptul natural, trecând prin Sfinții Părinți și autorii Secolului Luminilor, până în zilele noastre.

Declarația universală a drepturilor omului (1948), Convenția de la Roma (1950) și Convenția europeană a drepturilor omului, ratificată de România în anul 1994 sunt modalități de transpunere în dreptul pozitiv a conceptelor de drept natural și drepturi fundamentale ale omului, prin intermediul cărora ființa umană a devenit o valoare în sine, aflată în centrul vieții sociale.

Drepturile fundamentale ale omului au dobândit putere prin înscrierea în Constituție, astfel creându-se și garanții ale respectării și ocrotirii lor.

Un aspect deosebit de important al analizei îl constituie modul în care drepturile omului au fost consacrate și apărute prin sistemele de drept ale statelor totalitare și apoi, ulterior, căderii acestor regimuri în Europa.

Statele totalitare supuse analizei sunt Uniunea Sovietică și România în timpul regimului comunist și Germania în timpul nazismului.

În aceste state cu regim politic totalitar, au apărut numeroase mutații în plan legislativ, judecătoresc și executiv, instanțele de judecată fiind

subordonate puterii, domnia legii fiind înlocuită de abuz și supunere față de forțele politice.

În același plan, s-a continuat cu excluderea avocaților din barouri, astfel că dreptul la apărare nu mai prezenta nicio eficiență practică.

Întreaga legislație a cunoscut anumite caracteristici pe care legislațiile statelor democratice nu le-au cunoscut, aceasta devenind aservită total puterii politice, pe cale de consecință drepturile pe care aceasta trebuia să le consacre și să le apere au devenit lipsite de substanță.

Scopul statului totalitar, fie comunist sau nazist, l-a constituit lupta pentru dominația asupra întregii populații, originea sa trebuind căutată în perioada imediat următoare sfârșitului Primului Război Mondial., când comunitatea europeană a fost sfârșită și a urmat un val de distrugeri, preponderent în statele învinse și în cele care au luat naștere ca urmare a dispariției Imperiului Austro-Ungar.

Această dispariție a Imperiului a dat naștere în Europa la diferite minorități naționale, deznaționalizate și oprimate de națiunile majoritate în anumite state. Aceste minorități, ca și apatrizii, și-au pierdut drepturile individuale, ca urmare a pierderii drepturilor naționale.

Pe acest fond al distrugerilor și nesocotirii drepturilor individuale au apărut diferitele doctrine autoritate și totalitare, care negau democrația, lipsindu-le orice principiu de autoritate, caracterizate de confuzia între autoritate și putere.

Atât nazismul, cât și comunismul și-au propus să purifice lumea de vinovații pentru răul trăit, vinovați care, pentru fiecare doctrină erau alții: fie preoții, proprietarii și burghezii, pentru comuniști, fie evreii și bolșevicii pentru naziști.

Chiar dacă nu se confundă, comunismul și nazismul au elemente comune: partidul unic, confuzia între societate și stat, rolul important al ideologiei, represiunea ridicată și teroarea aplicată întregii populații. Un alt element comun este acela că indivizii nu trebuie să lege relații strânse între ei, ci trebuie să fie atomizați și izolați.

Sistemul de drept al statului sovietic totalitar proprietatea individului asupra bunurilor este înlocuită de cea a statului, iar statul a fost înlocuit cu partidul unic, organizarea socială fiind opusă celei a statelor democratice. De asemenea, comerțul privat a fost desființat în întregime, cu consecința limitării drepturilor individuale.

Statul totalitar a desființat în întregime și libertatea de opinie și libertatea de circulație, individul devenind astfel static, ușor de manipulat și de controlat. Modalitățile de acțiune ale statului totalitar împing limitele controlului în zonele familiei și privată, a școlii și ale activităților de recreere.

În perioada contemporană, după căderea regimurilor totalitare din Europa, asistăm la un reviriment al respectului față de individ, la valorilor democratice. Dar democratizarea este un proces dificil, care presupune etape ale

dezvoltării și care se bazează pe alegeri libere, aleșii trebuind să respecte legea, libertățile individuale și instituțiile societății civile.

Societățile care au scăpat de regimurile totalitare au repus drepturile omului pe locul suprem cuvenit, înscriindu-le în constituții, permițând astfel cetățenilor să își recapete drepturile pierdute și să se angajeze pe cale refacerii societăților deschise.

Un deosebit aspect în acest proces de democratizare l-a constituit deschiderea bisericilor și întoarcerea indivizilor către credință. Totuși, există un alt fenomen vizibil în legătură cu religia: în țările care nu au cunoscut regimuri totalitare numărul celor care participă la slujbe este în scădere, în timp ce în țările foste totalitare numărul participanților crește.

O posibilă explicație este militantismul și prozelitismul islamic, fundamentalistii islamici aflându-se, de-a lungul timpului, și la originea unor acțiuni teroriste, care au determinat restrângeri ale drepturilor omului.

Este posibil ca la originea terorismului să afle numitul „șoc al civilizațiilor” descris de Samuel Huntington, care a observat că între diferitele civilizații există și lucruri de oferit, dar și elemente care conduc la conflicte.

Polii umanității îi constituie Occidentul și Orientul, a căror importantă diferență o constituie statutul individului, occidentalul fiind un om liber, iar orientalul unul supus, ale cărui drepturi sunt încălcate.

La ora actuală, mai ales după momentul septembrie 2001, drepturile omului sunt limitate în numele securității și siguranței individului. Libertatea a devenit, după acest moment, un imperativ mondial pentru protejarea păcii și a viitorului umanității. În numele acesteia fiecare stat a luat măsurile pe care le-a considerat necesare, inclusiv măsuri de limitare a drepturilor individuale, în numele libertății chiar libertatea fiind limitată.

La nivelul Statelor Unite ale Americii există o strategie națională de securitate, în numele căreia drepturile individuale cunosc atingeri semnificative în scopul protecției fiecărui individ.

La nivel european au fost adoptate mai multe documente care condamnă terorismul și conțin linii de acțiune contra acestuia, în anul 2010 fiind înființat un Comitet Operațional privind Securitatea Internă (COSI), cu responsabilități în domeniul combaterii criminalității organizate și terorismului.

Pentru ca toate măsurile adoptate să nu conducă la restrângerea și nesocotirea drepturilor individuale este necesară stabilirea clară a unei linii de demarcație între interesele apărute și a unei ierarhii în ce privește modalitățile de acțiune. Pentru a se lua măsuri anti-terorism este necesar să existe un fundament legal, măsurile să nu fie arbitrare, iar limitările drepturilor individuale să fie proporționale cu interesul urmărit.

BIBLIOGRAFIE

1. Aristotel, *Politica*, Editura IRI, București, 2001
2. Will și Ariel Durant, *Civilizații istorisite*, Editura Prietenii Cărții, București, 2001
3. Nicolae Popa, *Teoria generală a dreptului*, Editura C.H. Beck, București, 2008
4. Anton Parlăgi, „Puterea dreptului vs. puterea statului” în volumul *Statul de drept între realitate și deziderat In Honorem – prof. univ. dr. Momcilo Luburici*, Editura Universul Juridic, București, 2014
5. Irineu Ion Popa, *Substanța morală a dreptului*, Editura Universul Juridic, București, 2009
6. Claudia Gilia, *Teoria statului de drept*, Editura C.H. Beck, București, 2007
7. Ovidiu Drîmba, *Istoria culturii și civilizației*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984
8. Mihail Albici, *Despre drept și știința dreptului*, ediția a II-a, Editura Universul Juridic, București, 2010
9. Platon, *Legile*, Editura IRI, București, 1999
10. Platon, *Republica*, Editura IRI, București, 1999
11. Giorgio del Vecchio, *Leții de filosofie juridică*, Editura Europa Nova, București, 1992
12. Nicolae Popa, Ion Dogaru, Gheorghe Dănișor, Dan Claudiu Dănișor, *Filosofia dreptului. Marile curente*, Editura C. H. Beck, București, 2010
13. Philippe Malaurie, *Antologia gândirii juridice*, Editura Humanitas, București, 1996
14. Stefan Georgescu, *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2.500 de ani*, Editura AllBeck, București, 2001
15. Cicero, *De Republica*, Cambridge University Press, 1995
16. V. Hanga, M.D. Bob, *Curs de drept privat roman*, Editura Universul Juridic, București, 2009
17. Augustin Vasile Fărcaș, Lica Fărcaș, *Aspecte privind protecția drepturilor omului*, Editura Universul Juridic, București, 2012
18. Augustin Fuerea, *Drept comunitar european*, Editura All Beck, București, 2005
19. Stelian Scăunaș, *Dreptul internațional al drepturilor omului*, Editura All Beck, București, 2003
20. Dumitru Mazilu, *Drepturile omului*, Editura Lumina Lex, București, 2008
21. Doina Balahur, *Protecția drepturilor copilului ca principiu al asistenței sociale*, Editura All Beck, București, 2001
22. Tudor Drăganu, *Declarațiile de drepturi ale omului și repercusiunile lor în dreptul internațional public*, Editura Lumina Lex, București, 1998

23. Frederic Sudre, *Drept european și internațional al drepturilor omului*, Editura Polirom, București, 2006
24. Nicolae Purdă, Nicoleta Diaconu, *Protecția juridică a drepturilor omului*, ediția a II-a, Editura Universul Juridic, București, 2011
25. Radu Chiriță, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului: Comentarii și explicații*, vol. I, Ed. C.H. Beck, București, 2007
26. Raluca Miga Beșteliu, C. Brumar, *Protecția internațională a drepturilor omului*, Editura Universul Juridic, București, 2008
27. I. Muraru, N.M. Vlădoiu, A. Muraru, S.G. Barbu, *Contencios constituțional*, Editura Hamangiu, București, 2009
28. M. Constantinescu, I. Deleanu, A. Iorgovan, I. Muraru, F. Vasilescu, I. Vida, *Constituția României comentată și adnotată*, Regia Autonomă Monitorul Oficial, București, 1992
29. I. Muraru, E. S. Tănăsescu, *Drept constituțional și instituții politice*, vol. I, Editura All Beck, București, 2005
30. Jean-Francois Renucci, *Tratat de drept european al drepturilor omului*, Editura Hamangiu, București, 2009
31. Corneliu Bîrsan, *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentarii pe articole*, vol. I, *Drepturi și libertăți*, Editura All Beck, București, 2005
32. D. Balahur, Suport de curs, *Protecția europeană a drepturilor omului*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2006
33. B. Selejan-Guțan, *Protecția europeană a drepturilor omului*, Ed. All Beck, București, 2004
34. P. Singer (editor), *Tratat de etică*, Editura Polirom, Iași, 2006
35. D. Bogdan, M. Selegean, *Drepturi și libertăți fundamentale în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului*, Editura All Beck, București, 2005
36. Alain Supiot, *Homo Juridicus. Eseu despre funcția antropologică a dreptului*, Editura Rosetti Educațional, București, 2011
37. Meylan, J.-H., *Essai pour une systemique du droit*, Schulthess Medias Juridiques S.A. Geneve-Zurich-Bale, 2010
38. Ion Craiovan, *Filosofia dreptului sau dreptul ca filosofie*, Editura Universul Juridic, București, 2010
39. Doise, W., *Droits de l' homme et force des idées*, PUF, Paris, 2001
40. Constantin Stroe, *Compendiu de filosofia dreptului*, Editura Lumina Lex, București, 1999
41. Ioan Chelaru, „Condiția juridică a străinilor în România”, *Revista de Drept public*, nr. 1/2007, Editura Universul Juridic, București
42. Mihai Bădescu, *Drept constituțional și instituții politice*, Editura Sitech, Craiova, 2011
43. Hauriou, A., Gicquel, J., *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Editions Montchrestien, Paris, 1980

44. Mihaela Roxana Prisăcariu, „Condițiile și procedura recunoașterii ca minoritate națională a unui grup etnic”, *Noua Revistă de Drepturile Omului*, nr. 4/2010, Editura C. H. Beck, București
45. Corneliu Bîrsan, Natalie Fricero, „De la protocolul nr. 14 bis la protocolul 14: O eficacitate tot mai mare!”, *Revista Română de Drept privat*, nr. 4/2010, Editura Universul Juridic, București
46. Simina Gagu, Claudia Sora, „Elemente de noutate în activitatea instituției Avocatului Poporului”, *Revista de Drept public*, nr. 2/2011, Editura Universul Juridic, București
47. Ștefan Deaconu, „Drepturile și libertățile fundamentale în sistemul constituțional românesc”, *Revista română de drept privat*, nr. 4/2011, Editura Universul Juridic, București
48. Ioan Deleanu, „Adnotări la unele dintre hotărârile mai recente ale Curții Europene a Drepturilor Omului cu privire la dreptul la un <<proces echitabil>>”, *Revista română de drept privat*, nr. 5/2011, Editura Universul Juridic, București
49. Lazzeri, Ch., *Droit, pouvoir et liberté*, Presses Universitaires de France, Paris, 1998
50. Leon Duguit, *Manuel de droit constitutionnel*, Anciennes Maison Thorin et Fontemoing, E. de Boccard, Editeur, Paris, 1923
51. Chevallier, J., *Statul de drept*, Editura Universul Juridic și Editura Universitaria Craiova, 2012
52. Cornelia Munteanu, „Drepturile personalității. Caractere și limite”, *Revista română de drept privat*, nr. 6/2011, Editura Universul Juridic, București
53. Rose, R., Mishler, W., Haerpfer, Ch. *Democrația și alternativele ei*, Institutul European, Iași, 2003
54. Manoilescu, M., *Etica politică*, Editura Spandugino, București, 2010
55. Kelsen, H., *Doctrina pură a dreptului*, Editura Humanitas, București, 2000
56. Corneliu-Liviu Popescu, „Securitatea națională vs. democrație, stat de drept și drepturile omului? Studiu critic asupra ante-proiectelor de lege privind securitatea națională”, *Noua Revistă de Drepturile Omului*, nr. 2/2006, Editura C. H. Beck, București
57. Aurora Ciucă, „Noul mecanism onusian de protecție a drepturilor omului”, *Noua Revistă de Drepturile Omului*, nr. 2/2006, Editura C. H. Beck, București
58. Valentin Constantin, „Există un acquis european în materia drepturilor fundamentale?”, *Noua Revistă de Drepturile Omului*, nr. 3/2006, Editura C. H. Beck, București
59. Valentin Constantin, „Valori fundamentale vs. drepturi fundamentale”, *Noua Revistă de Drepturile Omului*, nr. 4/2006, Editura C. H. Beck, București
60. Hayek, A., F., *Constituția libertății*, Institutul European, 1998

61. Dănișor. Gh., *Filosofia drepturilor omului*, Editura Universul Juridic, București, 2011
62. Hobbes, Th., *Despre om și societate*, Editura All, București, 2011
63. Locke, J., *Al doilea tratat despre cărmuire*, Editura Nemira, București, 1999
64. George Constantin, „Din activitatea Avocatului Poporului”, *Revista de Drept public*, nr. 1/2011, Editura Universul Juridic, București
65. Barret-Kriegel, B., *Les droits de l'homme et le droit naturel*, Presses Universitaires de France, Paris, 1989
66. Ovidiu Ungureanu, Cornelia Munteanu, „Protecția drepturilor nepatrimoniale cu privire specială asupra drepturilor personalității în concepția Noului Cod civil”, *Revista română de drept privat*, nr. 1/2012, Editura Universul Juridic, București
67. Arendt, H., *Originile totalitarismului*, Editura Humanitas, București, 2006
68. Soljenițin, Al., *Arhipelagul Gulag*, 3 vol., Editura Univers, București, 2009;
69. Applebaum, A., *Gulagul. O istorie*, Editura Humanitas, București, 2011
70. Popa, N., *Teoria generală a dreptului*, Editura All Beck, București, 2012
71. Miga-Beșteliu, R., *Drept internațional. Introducere în dreptul internațional public*, Editura All, București
72. Bogdan Cristea, „Dreptul la propria imagine, drept al personalității”, *Revista română de drept privat*, nr. 1/2013, Editura Universul Juridic, București
73. Andreea Tabacu, Andrei Soare, „Considerații asupra dreptului la apărare în Noul Cod de procedură civilă”, *Revista română de drept privat*, nr. 3/2013, Editura Universul Juridic, București
74. Ovidiu Ungureanu, Cornelia Munteanu, „Conținutul și definiția dreptului de proprietate privată în lumina noului Cod civil”, *Revista română de drept privat*, nr. 3/2013, Editura Universul Juridic, București
75. Rivero, J., in Louis Favoreu (coord.), *Cours constitutionnelles européennes et droits fondamentaux*, Aix-Marseille, 1982,
76. Losano, G., Mario, *Marile sisteme juridice. Introducere în dreptul european și extraeuropean*, Editura All Beck, București, 2005
77. Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste în România, *Raport final*, Editura Humanitas, București, 2007
78. Furet, F., Nolte, E., *Fascism și comunism*, Editura Art, București, 2007
79. Johnson, P., *O istorie a lumii moderne 1920-2000*, Editura Humanitas, București, 2014
80. Goff, Le, J-P., *Democrația post-totalitară*, Editura Universul Juridic, București, Editura Universitaria Craiova, 2012
81. Tismăneanu, V., *Diavolul în istorie. Comunism, fascism și câteva lecții ale secolului XX*, Editura Humanitas, București, 2013,

82. Lovinescu, E., *Istoria civilizației române moderne*, Editura TIPOMOLDOVA, Iași, 2010
83. Ion Rusu, „Exigențe constituționale și internaționale privind restrângerea exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți, în *Revista de Drept public*, nr. 3/2011, Editura Universul Juridic, București
84. Vasile Țiple, „Considerații asupra proiectului de lege privind statutul minorităților naționale din România”, *Revista de Drept public*, nr. 3/2011, Editura Universul Juridic, București
85. Voicu, C., „Terorism și globalizare”, în volumul *Globalizare și identitate națională*, Editura Ministerului Administrației și Internelor, București, 2006
86. Ioan Alexandru, „Dreptul și democrația”, *Revista de Drept public*, nr. 4/2011, Editura Universul Juridic, București
87. Mourgean, J., *Les droits de l' Homme*, PUF, Paris, 2004
88. T. Frunzeti, G. Dulea, *Psihologia terorismului în era globalizării*, Edit. Centrului Editorial al Armatei, București, 2009
89. Ferguson, N., *Civilizația. Vestul și restul*, Editura Polirom, Iași, 2011
90. Dojană, I., *Dreptul subiectiv*, Editura Universul Juridic, București, 2010
91. Micescu, I., *Curs de drept civil 1931-1932*, Editura All Beck, București, 2000
92. Rodoljub Etinski, „Controverse privind controlul judiciar al respectării drepturilor economice, sociale și culturale”, în *Noua Revistă de Drepturile Omului*, nr. 1/2011, Editura C. H. Beck, București
93. George Eduard Roghină, „Dreptul la autodeterminare în context internațional”, *Noua Revistă de Drepturile Omului*, nr. 4/2011, Editura C. H. Beck, București
94. Roubier, P., *Droits subjectifs et situations juridiques*, Dalloz, Paris, 2005
95. Freedden, M., *Drepturile*, Editura DuStyle, București, 1998
96. Dworkin, R., *Taking Rights Seriously*, Duckworth, London, 1977
97. Ungureanu, O., Munteanu, C., *Drept civil. Persoanele*, Editura Hamangiu, 2011, București
98. Jugastru, C., *Dreptul persoanelor. Dreptul obligațiilor*, Editura Hamangiu, București, 2013
99. Baias, Fl., A., Chelaru, E., Constantinovici, R., Macovei, I., coordonatori, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, Editura C. H. Beck, București, 2012
100. Rawls, J., *A Theory of Justice*, Oxford University Press, 1972
101. Udroi, M., *Drept penal. Partea specială. Noul Cod penal*, Editura C. H. Beck, București, 2014
102. Boroi, G., Angheliescu, C., A., Nazat, B., *Curs de drept civil. Drepturile reale principale*, Editura Hamangiu, București, 2013
103. Bîrsan, C., *Drept civil. Drepturile reale principale în reglementarea noului Cod civil*, Editura Hamangiu, București, 2013

104. Sonia Drăghici, „Drepturile fundamentale ca reguli de interpretare a normelor”, *Revista de Drept public*, nr. 1-2/2012, Editura Universul Juridic, București;
105. Haarscher, G., *Philosophie des droits de L' Homme*, Ed. de L' Université de Bruxelles, 1993
106. Lacrima Rodica Boilă, „Cercetarea științifică medicală pe subiecți umani. Actualitatea Codului de la Nuremberg”, *Revista Română de drept privat*, nr. 5/2013, Editura Universul Juridic, București
107. Aurescu. B., „Drepturi individuale vs. drepturi colective”, în *Observatorul cultural*, nr. 434/iulie 2008
108. Huntington, S., *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Editura Litera, București, 2012
109. Camous, T., *Orienturi/Occidenturi. 25 de secole de războaie*, Editura Cartier, Chișinău, 2009
110. Rousseau, J., J., *Contractul social*, Editura Antet, București, 2013
111. Dănișor, D., C., „Justificarea necesității restrângerii exercițiului drepturilor ori libertăților într-o societate liberală”, în *Revista Română de Drept privat*, nr. 1/2014, Editura Universul Juridic, București